

บทเรียนการมีส่วนร่วมเพื่อจัดการ“ความขัดแย้ง” ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ตอนที่1)

บทนำ

สถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เริ่มต้นความรุนแรงอีกครั้งตั้งแต่เหตุการณ์ปล้นปืนจากค่ายทหารที่จังหวัดนราธิวาส เมื่อต้นปี 2547 เป็นต้นมา สถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ว่าการวางระเบิด เผา ทำลายสถานที่ต่าง ๆ ทั้งทรัพย์สินราชการและเอกชน การทำร้ายเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนนั้นกล่าวได้ว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่ร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ของพื้นที่นี้ โดยเริ่มลุกลามและมีผลกระทบต่อคุณภาพการจัดการศึกษา นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ด้านการศึกษาต่ำมากขึ้น ชุมชนและสถานศึกษาต่างละเลยความสัมพันธ์ต่อกัน แม้จะเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา แต่สถานศึกษายังไม่สนองนโยบายอย่างแท้จริง จนทำให้เกิดการแสวงหาประโยชน์เพื่อตนเองหรือพวกพ้อง เช่น การจัดงานเพื่อช่วยเหลือโรงเรียนอาจแฝงมาซึ่งแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบของเงิน ชื่อเสียงหรือการเมือง (เมตต์ เมตต์การุณจิต, 2553) โดยเฉพาะปัญหาการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในโรงเรียนของรัฐนับเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องแก้ปัญหา พื้นฟูความสัมพันธ์ ครูและบุคลากรทางการศึกษาของภาครัฐต้องมีความจริงใจ จริงจังในการแก้ปัญหาและนำไปสู่การปฏิบัติให้เป็นผลในพื้นที่ (บุษบง ชัยเจริญวัฒน์, 2555)

จากปัญหาสถานการณ์ดังกล่าวจึงทำให้เกิดช่องว่างที่ต่างเพิกเฉยและไม่มีแนวทางแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม จนนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในที่สุด

บทความนี้ผู้เขียนต้องการแสดงมุมมองโดยวิเคราะห์รากเหง้าวัฒนธรรมที่หลากหลายในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันเป็นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้ง ทั้งนี้ผู้เขียนได้เสนอทางออกโดยใช้กลยุทธ์การมีส่วนร่วมสาธารณะและการจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงเรียนโดยอาศัยแนวคิดของนักวิชาการและประสบการณ์ในการทำวิจัยของผู้เขียน พร้อมทั้งนำเสนอกระบวนการที่ศรัทธาใหม่ของการมีส่วนร่วมเพื่อจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงเรียน หนึ่งความสำเร็จดังกล่าวต้องใช้กระบวนการสานเสวนาเพื่อเปลี่ยนทัศนคติผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อนำไปสู่การปรับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมที่แท้จริง โดยมีตัวบ่งชี้ที่วัดคุณค่าของการมีส่วนร่วมเพื่อจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงเรียน

ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ท้ายสุดของบทความนี้ผู้เขียนได้เสนอแนะข้อคิดบางประการที่เพิ่มประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมเพื่อจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

รากเหง้าความหลากหลายทางวัฒนธรรม มูลเหตุสู่ความขัดแย้งและไม่สงบในสาม จังหวัดชายแดนภาคใต้

ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมนอกจากประชาชนที่ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายมลายูแล้วยังมีชาวไทยสยามและชาวไทยเชื้อสายจีนอีกด้วย นอกจากนี้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์แล้วยังมีความหลากหลายทางด้านภาษา ศาสนา ขนบประเพณีและวิถีชีวิตโดยชาวไทยเชื้อสายมลายูจะใช้ภาษาหลักในการสื่อสารคือ ภาษามลายูถิ่น นับถือศาสนาอิสลามและมีวิถีชีวิตที่เคร่งครัดในคำสอนของอิสลาม ขณะที่ชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวไทยสยาม จะใช้ภาษาไทยกลางภาษาไทยถิ่นใต้ เป็นภาษาหลักและส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรมนี้ นับว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของพื้นที่นี้ ซึ่งไม่ค่อยได้พบเห็นในพื้นที่อื่นในประเทศไทย มิติความแตกต่างดังกล่าวส่งผลถึงการปฏิบัติที่แตกต่าง ความหลากหลายดังกล่าวจึงมองได้หลากหลายมุมมองในวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2545 และ บัญญัติ ยงยวน และชัยวัฒน์ ผดุงพงษ์, 2551) เมื่อพิจารณาวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ชาวมลายูจะพบว่าวิถีชีวิตอัตลักษณ์ของชาวมลายูปัตตานีที่สำคัญมีสามประการซึ่งไม่สามารถแยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งออก

จากกันได้คือ ศาสนา ภาษามลายู วัฒนธรรมอิสลาม และมลายู ซึ่งชาวมลายูปาตานียอมรับ แต่สิ่งดังกล่าวกลับแตกต่างจากชนส่วนใหญ่ของไทย (วรวิทย์ บารูและคณะ, 2550)

ด้วยสาเหตุความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และปัญหาต่าง ๆ จึงก่อตัวกลายเป็นความระแวงไม่ไว้เนื้อเชื่อใจกัน เกิดอคติทางชาติพันธุ์ ศาสนา เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกซึ่งสภาวะการณ์ของการไม่ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมส่งผลให้สามจังหวัดชายแดนใต้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบอย่างต่อเนื่อง วิถีชีวิตของประชาชนทั้งสามกลุ่มที่เคยอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขต้องเปลี่ยนไป ความเป็นอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความหลากหลายทำให้เกิดช่องว่างระหว่างประชาชนที่มีชาติพันธุ์แตกต่างกัน และส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและความสงบสุขของประชาชนและสังคมโดยรวม (บัญญัติ ย่งย่วน และชัยวัฒน์ ผดุงพงษ์, 2551) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ

นิอัปดุลรากีบ บินนิฮ์ฮัน ซาวาวิ ปะดาอามีน และอัปดุลรอญี สือแต (2555) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชายไทยพุทธกับมลายูบริเวณชายแดนประเทศไทย-มาเลเซีย พบว่า ความสัมพันธ์ของชาวไทยพุทธและชาวมลายูมุสลิมบริเวณชายแดนประเทศไทย-มาเลเซียเริ่มเกิดช่องว่าง เมื่อผู้ปกครองชาวไทยมลายูมุสลิมส่งบุตรหลานเรียนในระดับมัธยมในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ส่วนชาวไทยพุทธให้บุตรหลานเรียนในโรงเรียนสายสามัญของรัฐบาล แม้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมลายูมุสลิมจะเป็นไปในเชิงบวก แต่ความรู้สึกที่มีอคติต่อชาติพันธุ์อื่นยังคงมีอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพุทธและมลายูมุสลิม การเลือกปฏิบัติในแต่ละชาติพันธุ์ยังมีปรากฏ และอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศต่อไป

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการวินิจฉัยปัญหาความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์

แห่งชาติ (2549) พบว่า เงื่อนไขทางวัฒนธรรม คือ ลักษณะเฉพาะทางศาสนาและชาติพันธุ์ที่หลากหลายในพื้นที่ และประวัติศาสตร์ เป็นเงื่อนไขความขัดแย้งอันเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาความรุนแรงในภาคใต้ อย่างไรก็ตามปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นประเด็นที่ผสมผสานของชาติพันธุ์ของชาวมลายูที่ประสงค์จะรักษาอัตลักษณ์ทั้งภาษา ศาสนาและวัฒนธรรมที่ผูกพันมาแต่ดั้งเดิม ความคิดแบ่งแยกดินแดนยังมีหลักฐานชัดเจน แต่ไม่น่าจะเป็นแนวคิดของคนส่วนใหญ่ (วันชัย วัฒนศัพท์, 2551)

จากประเด็นดังกล่าวจึงพอสรุปได้ว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมทั้งในชุมชนและสถานศึกษาเอง ล้วนมีความอ่อนไหว ทำให้เกิดความหวาดระแวง และส่งผลต่อความขัดแย้งในที่สุด และไม่มีใครกล้าเข้าไปจัดการปัญหาดังกล่าว แต่ละคน แต่ละฝ่ายต่างรักษาพื้นที่ปลอดภัยของตัวเอง โดยไม่ก้าวร้าวกัน ถึงแม้รัฐจะตระหนักเห็นความสำคัญในปัญหาดังกล่าวแต่หน่วยงานของรัฐในระดับปฏิบัติการ โดยเฉพาะโรงเรียนซึ่งใกล้ชิดกับประชาชนยังไม่

แนวทางในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่ชัดเจน โดยเฉพาะขาดเครื่องมือ (tools) และวิธีการ (means) ที่จะจัดการกับสภาพความขัดแย้งดังกล่าว ในที่สุดจึงส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป

สาเหตุและปัญหาการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียน 2 แห่งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งนี้ ผู้เขียนมุ่งนำเสนอปัญหาดังกล่าวจากประสบการณ์การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลวิจัยโดยกรณีศึกษา (Case study) โรงเรียน 2 แห่งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเลือกโรงเรียนที่มีความขัดแย้งในลักษณะแตกต่างกัน กรณีศึกษาโรงเรียนที่หนึ่ง ประชาชนของแต่ละหมู่บ้านไม่สามารถสัญจรผ่านอีกหมู่บ้านหนึ่งได้ สาเหตุเกิดจากความแตกต่างในชาติพันธุ์ เชื่อมโยงไปสู่ปรากฏการณ์การใช้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้ต่างกล่าวหาว่าอีกฝ่ายว่าเป็นคนทำร้าย จนกลายเป็นความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของประชาชนทั้งสองหมู่บ้านส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนที่สอง ผู้บริหารโรงเรียนเป็นชาวไทยพุทธปฏิบัติงานในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนไทยมุสลิมร้อยเปอร์เซ็นต์ แนวทางการปฏิบัติของผู้บริหารโรงเรียนที่ดูแลอำนาจการตัดสินใจและวางแผนโดยขาดการมีส่วนร่วมรวมทั้งพฤติกรรมการวางตัวไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม เช่น การดื่มแอลกอฮอล์ในที่สาธารณะอันเป็นข้อห้ามทาง

ศาสนาอิสลามที่เข้มงวด (ศูนย์อำนวยการบริหาร จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2550) นอกจากนี้ยังใช้ คำพูดที่ไม่ให้เกียรติกันทำให้ไม่เป็นที่พึงพอใจของ ครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียน และคณะกรรมการสถานศึกษา ลูกถามถึงชุมชน ส่งผลให้ ประชาชนส่วนใหญ่ในเขตบริการของโรงเรียน ดังกล่าวต่างเพิกเฉย และไม่ให้ความร่วมมือใน กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น

ทั้งสองกรณีมีสาเหตุแตกต่างกันกล่าวคือ กรณี ที่หนึ่งเกิดจากสาเหตุความขัดแย้งที่เป็นผลมาจาก ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อโรงเรียน และกรณี ที่สองความขัดแย้งที่เกิดจากปัจจัยภายในโรงเรียน กระทบต่อบุคลากรในโรงเรียนและขยายไปยังชุมชน รอบโรงเรียน แต่ทั้งสองปัจจัยล้วนเป็นปัญหาที่มี ผลกระทบต่อความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมของ ชุมชนรอบโรงเรียน อันแสดงพฤติกรรมเพิกเฉย หรือ ให้ความร่วมมือบ้างแต่เป็นเพียงแค่การมีส่วนร่วม เทียมซึ่งไม่มุ่งหวังจะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร เพียงแค่แสดงให้ครูและบุคลากรในโรงเรียนเห็น พอเป็นพิธีเท่านั้น การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียน และชุมชนจึงขาดการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงานและการติดตาม ตรวจสอบร่วมกัน นอกจากนี้ยังไม่มีมีการประสานงานหรือส่งเสริม ซึ่งกันและกันอีกด้วย โรงเรียนจึงขาดที่พึ่ง ในทาง กลับกันโรงเรียนเองก็ไม่ปรารถนาให้เกิดการมี ส่วนร่วมเพราะผู้บริหารต้องการแสดงอำนาจเพียง ผู้เดียว กระทำการโดยไม่ปรึกษา ไม่เปิดโอกาสให้ คนอื่นวิจารณ์ ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานตามคำสั่ง อย่างเดียว ระยะเวลาของความขัดแย้งทั้งภายใน และภายนอกขยายจากสัปดาห์สะสมกลายเป็น

เดือน เป็นปี นานเข้าจึงส่งผลต่อความผูกพัน เกิดการหลีกเลี่ยงไม่ยอมเผชิญหน้า สิ่งเหล่านี้ล้วน ทำลายบรรยากาศการทำงานร่วมกัน ส่งผลให้ คุณภาพสถานศึกษา ทั้งคุณภาพการบริหาร คุณภาพ การจัดการเรียนการสอนถดถอย โดยเฉพาะคุณภาพ นักเรียนตกต่ำ

จากประเด็นดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงผลกระทบ ของความขัดแย้งที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียน ซึ่งนับเป็นประเด็นสำคัญที่ควร ตระหนัก หาทางแก้ไข นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่า แม้ รัฐจะเน้นนโยบายการส่งเสริมความร่วมมือในสถาน ศึกษาเพียงใด แต่หน่วยงานต้นสังกัดตลอด จนถึงโรงเรียนต่างเพิกเฉยต่อความขัดแย้ง และขาด การกำหนดแนวทางการส่งเสริม ป้องกัน หรือ แนวทางแก้ไขปัญหาการจัดการความขัดแย้ง

ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นจึงต้องปรับกระบวนการที่ดำเนินการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงเรียนให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

กระบวนการใหม่ของ การมีส่วนร่วมเพื่อจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงเรียน

การมีส่วนร่วมเป็นคำที่ได้ยินกันเป็นเวลานาน การมีส่วนร่วมเป็นการเน้นการทำงานแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบ เป็นนิยามที่ทุกคนเข้าใจ ซึ่งต่างจากแนวคิดการบริหารสมัยเก่าที่เป็น การยอมทำตามคำสั่ง (consent) ของผู้บริหาร จากบนลงล่าง (top down) แม้รัฐจะประกาศนโยบาย เปิดช่องทางกฎหมายที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นก็ตาม แต่พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนกลับถดถอยลง ดังนั้นจึงต้องทบทวนแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมใหม่

กระบวนการที่แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมใหม่ในการสร้างความร่วมมือคือการสร้าง “อำนาจพลเมือง” (Citizen power) เป้าหมายการมีส่วนร่วมครอบคลุมไปถึงการแลกเปลี่ยนสารสนเทศ การแก้ปัญหาความขัดแย้ง และการร่วมกันทำให้การวางแผนมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมไปถึงการลดความรู้สึกที่ไม่เปิดเผย กล่าวคือเปิดช่องทางสื่อสารกันและกันมากขึ้น เพื่อให้มีส่วนร่วมในกระบวนการบริหาร และเกิดความพึงพอใจในชุมชน อย่างไรก็ตามความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนอาจมองความหมายแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสถานการณ์

แต่บุคคลจะชอบวิธีหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับสถานการณ์ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาการเน้นความร่วมมือและรูปแบบการสื่อสารของสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง การแลกเปลี่ยนข้อมูล สารสนเทศกันและกันจะสามารถลดความรู้สึกอึดอัด และการสื่อสารถึงแต่ละปัจเจกบุคคลนับเป็นสิ่งสำคัญในการบริหาร รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวในทุกครัวเรือนเพื่อปรับปรุงการมีส่วนร่วมให้มากขึ้น วิธีการสร้างแรงขับเพื่อกระตุ้นของชุมชนเองนับเป็นกระบวนการที่หนึ่งซึ่งสร้างความเข้มแข็งได้มากกว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยการกำหนดแนวทางที่ชัดเจน (Sanoff, 2000 และ Kingsley, McNeely, and Gibson, 1997).

เป้าหมายหลักของการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนมีดังนี้(Sanoff,2000)

1. เพื่อให้ทุกคนได้ร่วมกันตัดสินใจ เพิ่มความไว้วางใจและสร้างความมั่นใจในองค์กร ตลอดจนการยอมรับในการตัดสินใจและการวางแผนการทำงานที่เป็นระบบอันนำไปสู่การแก้ปัญหาต่อไป
2. เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจร่วมกันเพื่อปรับปรุงแผน และรับบริการบริการที่ถูกต้อง
3. เพื่อส่งเสริมความรู้สึกภาคภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

สิ่งสำคัญในการมีส่วนร่วมคือการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคล ตลอดจนเพิ่มการตระหนักรู้ในปัญหา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่สูงสุด ขั้นตอนกระบวนการควรมีความชัดเจน มีการสื่อสารแบบเปิดเผย ควรมีการสานเสวนาและสร้างความร่วมมือกัน ดังนั้นหากความสนใจของบุคคลหรือกลุ่มเล็งเห็นว่าสิ่งที่ไปมี

ส่วนร่วมนั้นเกี่ยวข้องกับชีวิตของพวกเขา เขาก็จะช่วยเหลือสนับสนุนทั้งแรงงานและทรัพยากร (Whang, 1991)

การมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดยุทธศาสตร์ของหลักการพัฒนาชุมชนที่จะทำให้ประชาชนบังเกิดความศรัทธาในตัวเอง (Self-reliance) ความเชื่อมั่นในตัวเอง (Self-confidence) ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) ในการดำเนินการตามโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความสามารถและประสิทธิภาพในการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย (เมตต์ เมตต์การ์ณจิต, 2553) ทั้งนี้หลักการการมีส่วนร่วมสรุปได้ 5 ประเด็น ดังนี้ (Sanoff, 2000)

1. ไม่มีทางออกที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหา แต่ละปัญหาอาจมีวิธีทางออกของมันเอง วิธีการที่จะหาทางออกนั้นขึ้นอยู่กับ 2 เกณฑ์ดังนี้ 1) ข้อเท็จจริงที่จะต้องอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์อันเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ความเข้มแข็ง 2) ทศนคติ เนื่องจากการตีความจากข้อเท็จจริงเป็นศิลปะ ขึ้นกับประเพณี แนวทางธรรมเนียมปฏิบัติ และการตัดสินใจโดยใช้ค่านิยมพื้นฐานของตน ดังนั้นหาทางแก้ปัญหาและการตัดสินใจเพื่อการวางแผนอาจจะสอดคล้องและขึ้นอยู่กับค่านิยมของผู้ที่ตัดสินใจ

2. การตัดสินใจที่เชี่ยวชาญเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ได้รับจะเป็นคำตอบในการตัดสินใจ ผู้วางแผนสามารถตรวจสอบและสร้างทางเลือกได้ หรืออาจจะได้ข้อมูลจากผู้เข้าร่วมที่มีความเชี่ยวชาญ สามารถกำหนดทางเลือกที่เป็นไปได้ และอภิปรายอย่างเป็นเหตุเป็นผลในทางเลือกที่เลือก

3. การวางแผนต้องมีความโปร่งใส โดย

การหลีกเลี่ยงไม่ยากเผชิญหน้า สิ่งเหล่านี้ล้วนทำลายบรรยากาศการทำงานร่วมกัน ส่งผลให้คุณภาพสถานศึกษา ทั้งคุณภาพการบริหาร คุณภาพการจัดการเรียนการสอนถดถอย โดยเฉพาะคุณภาพนักเรียนตกต่ำ

ผู้เชี่ยวชาญควรพิจารณาทางเลือกและร่วมอภิปรายทางเลือกกับผู้ใช้งานเข้าใจองค์ประกอบของการตัดสินใจและค้นหาทางเลือกที่เหมาะสม ผู้ใช้จึงจะสามารถกำหนดแผนงานของตนได้ดีกว่า ผลที่เกิดขึ้นจะประสบความสำเร็จได้มากกว่าเพราะสามารถตอบสนองความต้องการของคนที่ใช้ได้มากกว่า

4. ในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มควรร่วมกันเปิดเวทีแสดงความคิดเห็น สื่อสารกันอย่างประนีประนอม และจะนำไปสู่การตัดสินใจ ยอมรับในสิ่งที่เป็นอย่าง

5. กระบวนการที่ต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ ผลผลิตไม่ใช่สิ่งสุดท้ายของกระบวนการ ต้องบริหารจัดการ ประเมินครั้งแล้วครั้งเล่าและปรับปรุงให้สอดคล้องกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

กล่าวโดยสรุปการสร้างการมีส่วนร่วมได้ดีนั้นทุกคนควรเปิดใจกว้าง เพราะไม่มีวิธีการใดที่เป็นเครื่องมือแก้ปัญหา และการได้รับข้อเท็จจริงมากขึ้นจากผู้มีส่วนร่วมในกลุ่มย่อมทำให้ผู้วางแผนมีทาง

เลือกที่หลากหลายและเลือกได้เหมาะสมที่สุด สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือการสร้างความโปร่งใส ยอมรับการตัดสินใจร่วมกัน พึงระลึกเสมอว่า ผลผลิตไม่ใช่สิ่งสุดท้าย ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงไม่ใช่ การตัดสินใจเพียงลำพัง

ลักษณะของการมีส่วนร่วมนั้นพิจารณาจาก การใช้อำนาจการตัดสินใจในการบ่งบอกถึงการมีส่วนร่วม นักวิชาการแบ่งระดับการมีส่วนร่วมไปตาม บริบทที่หลากหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่จะแบ่งตาม ระดับความลึก หรือขอบเขตและความถี่ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับการมีส่วนร่วมแบบเทียม ได้แก่ การลงมือกระทำที่เน้นการปฏิบัติตาม หรือ ช่วยเหลือให้คำปรึกษา และการมีส่วนร่วมแบบ แท้จริง ได้แก่ ความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และตัวแทนของผู้มีอำนาจ การมอบอำนาจให้ ประชาชนในชุมชนควบคุมด้วยตนเอง (Deshler and Sock, 1995 cited in Sanoff, 2000) หากพิจารณาระดับให้ลึกมากไปกว่านั้น Ornstien (อ้างถึงใน เมตต์ เมตต์การุณจิต, 2553) ได้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม 8 ชั้น ดังพอสรุปได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 การมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม

ชั้น 1 ชั้นจืดจาง (เข้ามึบทบาทเพื่อต้องการ หรืออวดตนให้คนอื่นรู้ว่าสนใจ)

ชั้น 2 ชั้นบำบัดรักษา (พฤติกรรมที่ผู้นำ ต้องการให้ผู้ตามปฏิบัติตามคำสั่ง)

กลุ่มที่ 2 การมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีหรือร่วม เพียงบางส่วน

ชั้น 3 ชั้นแจ้งข่าวสาร (ผู้นำเปิดโอกาสให้ผู้ ตามถามในสิ่งที่สงสัยในที่ประชุมเท่านั้น)

ชั้น 4 ชั้นให้คำปรึกษา (ผู้บริหารรับฟังผู้ร่วม

งานแสดงความคิดเห็นอาจจะทำหรือไม่ทำตามก็ได้)

ชั้น 5 ชั้นปลอบใจ (พฤติกรรมผู้นำแสดง ท่าทีเห็นด้วยแม้จะไม่ตรงกับสิ่งที่ตนสนใจ)

กลุ่มที่ 3 การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงมอบ อำนาจให้ประชาชน

ชั้น 6 ชั้นเป็นหุ้นส่วน (เปิดโอกาสให้ผู้มี ส่วนร่วมร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ)

ชั้น 7 ชั้นมอบอำนาจ (ผู้มีอำนาจมอบ อำนาจให้ผู้ตามปฏิบัติงานแทน)

ชั้น 8 ชั้นควบคุมโดยประชาชน (ผู้นำเปิด โอกาสให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในการ บริหารอย่างแท้จริง มีอำนาจและบทบาทในองค์กร)

ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงพิจารณาจากพฤติกรรม ผู้นำที่เปิดโอกาสให้ผู้ตามมีส่วนร่วมมากน้อย เพียงใด หรือมอบอำนาจการมีส่วนร่วมเท่าใดนั่นเอง เพราะฉะนั้นการมีส่วนร่วมจะเริ่มตันจากน้อยไปหา มากที่สุด 8 ชั้น ซึ่งขั้นตอนดังกล่าวสามารถอธิบาย ระดับการมีส่วนร่วมได้แตกต่างกันโดย Hurwit (1985) นักวิชาการท่านหนึ่งที่แบ่งการมีส่วนร่วม เป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. การสร้างความตระหนัก (Awareness) โดย เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารพูดคุยเป็นภาษาเดียวกัน ในสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์ที่ทุกคนมีส่วนใน ทุกขั้นตอน ซึ่งขึ้นกับประสบการณ์

2. การรับรู้ (Perception) เป็นผลมาจากการสร ร้าความตระหนักในสถานการณ์และความเข้าใจใน สิ่งต่าง ๆ เช่น ลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐศาสตร์ เพื่อให้ทุกคนเข้าใจ รับรู้ วัตถุประสงค์การมีส่วนร่วมและความคาดหวังของ ผู้มีส่วนร่วม เพื่อนำมากำหนดให้กลายเป็นแผนงาน

มากกว่าการซ่อนเร้นประเด็นที่ต้องการอันนำไปสู่การสร้างความยุ่งเหยิงต่อไป

3. การตัดสินใจ (Decision making) มุ่งให้การทำงานของผู้มีส่วนร่วมเกิดความตระหนัก และรับรู้ในสถานการณ์ภายใต้ความเห็นอกเห็นใจกันและกัน ดังนั้นผู้มีส่วนร่วมจะออกแบบลักษณะทางกายภาพบนฐานของการจัดความสำคัญในขั้นต้น สังเคราะห์และวางแผนการใช้ทรัพยากรอย่างมืออาชีพ อันนำไปสู่การวางแผนร่วมกันในท้ายที่สุด

4. การนำไปสู่การปฏิบัติ (Implementation) กระบวนการวางแผนโดยใช้ชุมชนเป็นฐานหลายแห่งต้องหยุดเพราะขาดการสร้างความตระหนัก การรับรู้ และการตัดสินใจ และบ่อยครั้งที่ผลการดำเนินงานล้มเหลว ดังนั้นสิ่งสำคัญคือความรับผิดชอบตลอดทุกขั้นตอนจนกว่าจะเห็นผลของงาน

กล่าวโดยสรุปการมีส่วนร่วมมีเป้าหมายโดยการเปิดโอกาสให้ทุกคนทุกฝ่าย “ร่วมคิด” เพื่อแสดงความคิดเห็นให้ข้อมูลแก่กันและกัน เพื่อการวางแผนการที่มีประสิทธิภาพ ข้อมูลที่มาจาก การเปิดใจกว้างรับฟัง บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและทัศนคติที่ดีต่อกันจะส่งเสริมให้ทุกฝ่าย “ร่วมตัดสินใจ” เพื่อเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดหรือเหมาะสมกับบริบท สถานการณ์นั้น ๆ จากนั้นจึงนำแผนดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่จะสื่อสารให้สมาชิกทุกคนดำเนินงาน “ร่วมปฏิบัติ” เพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาที่ร่วมกันทั้งปัญหาที่คาดไม่ถึงหรือปัญหาเฉพาะหน้าจนบรรลุเป้าหมายร่วมกัน และเพื่อให้ทราบถึงผลการดำเนินงานทุกฝ่ายต้อง “ร่วมประเมิน” เพื่อทราบความก้าวหน้าของงาน ตรวจสอบ และควบคุม ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานอย่างโปร่งใส

เพื่อนำผลดังกล่าวไปสู่กระบวนการความร่วมมือต่อไป ดังนั้นการมีส่วนร่วมคิด การมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมปฏิบัติกิจกรรม และ การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลจึงเป็นสิ่งจำเป็นในกระบวนการมีส่วนร่วม

การประสานระหว่งการแก้ปัญหาความขัดแย้งกับการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน

หลักการพื้นฐานของการแก้ปัญหาความขัดแย้งคือการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความขัดแย้ง สาเหตุความขัดแย้ง และการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งปรากฏการณ์แต่ละชุมชนหรือแต่ละสถานการณ์แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบท ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากเน้นไปที่โครงสร้างสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา การแก้ปัญหาในความขัดแย้งจึงต้องอาศัยองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยองค์ความรู้ที่ถูกสร้าง (Construct) และได้รับการตรวจสอบ (Verify) โดยอาศัยกระบวนการสร้างฐานความรู้ในการจัดการความขัดแย้ง คือ ฐานทุนทางสังคม (Social capital) และจารีตวัฒนธรรม (Customary laws) ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบนี้ชุมชนได้ผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้น ผ่านการกลั่นกรองจากคนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ก็ตาม สิ่งที่น่าให้เกิดขึ้นคือความเข้าใจ การประนีประนอมและการสมานฉันท์ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่ การจัดการความขัดแย้งโดยองค์กรท้องถิ่นที่มีอยู่ การจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยโดยคนที่ชาวบ้านนับถือ การจัดการความ

ขัดแย้งโดยการใช้กิจกรรมประสานใจ และการจัดการความขัดแย้งด้วยการหยุดเรื่องขัดแย้งดังกล่าวโดยไม่กล่าวถึง (นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า, 2554)

การเริ่มต้นแก้ปัญหาความขัดแย้งจึงต้องอาศัยฐานทรัพยากรทางสังคมของชุมชนในการสร้างฐานเพื่อปลูกฝังคนให้เข้ากับชุมชนโดยเริ่มต้นตั้งแต่เด็ก ดังนั้นโรงเรียนจึงเป็นศูนย์กลางที่จะเริ่มต้นพุ่มพักให้นักเรียนได้เรียนรู้กระบวนการจัดการความขัดแย้ง ดังงานวิจัยของ Kerdtip and Sangthong (2012) พบว่า นอกจากโรงเรียนสามารถพัฒนาทักษะการจัดการความขัดแย้งให้แก่ นักเรียนได้แล้วยังสามารถกระจายความรู้ กระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ ทักษะการจัดการความขัดแย้งได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า (2554) กล่าวว่า โรงเรียนมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการอบรมและให้ความรู้แก่กลุ่มเยาวชน โรงเรียนชุมชนชายแดนภาคใต้จะมีทั้งโรงเรียนที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา เนื่องจากครูยังเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพอย่างมาก ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะเรียนภายในหมู่บ้าน ดังนั้นความสัมพันธ์จะเป็นไปในลักษณะครู ลูกศิษย์ การนับถือกันจึงมีค่อนข้างมาก ซึ่งจะเห็นในชุมชนชายแดนภาคใต้ที่คนในหมู่บ้านจะให้ความเคารพครู ผู้อาวุโส และโต๊ะครูสอนศาสนา โดยจะเห็นได้จากการจัดกิจกรรมของชุมชนมักจะเชิญครูผู้อาวุโส และโต๊ะครู มาเป็นที่ปรึกษาและให้ข้อเสนอแนะหรือแนวทางปฏิบัติงานแก่ชุมชน จึงสามารถสรุปได้ว่าการจัดการความขัดแย้งและการส่งเสริมให้ความสมานฉันท์ของชุมชนนั้นเป็นส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการขัดเกลาจิตใจในระบบการเรียนการสอน

กระบวนการจัดการความขัดแย้งดังกล่าวโรงเรียนจึงเปรียบเสมือนแหล่งที่คอยประสานความหลากหลายของชุมชน ครูและบุคลากรทางการศึกษาจึงต้องเรียนรู้และลงมือปฏิบัติเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายอย่างชัดเจน โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมประสานกันระหว่างการแก้ปัญหาความขัดแย้งและกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ความไว้วางใจ และการยอมรับระหว่างกัน ดังนั้นโรงเรียนจึงควรกำหนด 2 กลยุทธ์ร่วมกันระหว่างการมีส่วนร่วมสาธารณะ (Public Participation: PP) และการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (Conflict Resolution: CR) โดยมีวิธีการดำเนินงาน 12 ขั้นตอน (Conner and Orenstein, 1995) ดังนี้

- (PP) 1. การพัฒนาฐานข้อมูลสังคมชุมชน ผู้นำชุมชน และผู้นำกลุ่ม
- (CR) 2. โรงเรียนประสานเพื่อจัดประชุมผู้นำกลุ่มเพื่อกำหนดประเด็นและสร้างทางเลือก
- (PP) 3. โรงเรียนเป็นศูนย์กลางเผยแพร่สารสนเทศแก่ชุมชนผ่านสื่อหรือช่องทางที่หลากหลายเกี่ยวกับกระบวนการและข้อเสนอ
- (PP) 4. โรงเรียนเป็นแกนนำจัดกิจกรรมอภิปรายและสังเคราะห์กลุ่มผู้นำที่สนใจที่ต่างกัน
- (CR) 5. โรงเรียนสร้างกลุ่มผู้นำหรือเครือข่ายที่มีความสามารถเพื่อทบทวนข้อเสนอและตอบสนองสิ่งเหล่านั้นแก่สาธารณะชน
- (PP) 6. โรงเรียนและเครือข่ายเผยแพร่สารสนเทศทั่วไปแก่ชุมชนเกี่ยวกับทางเลือก เกณฑ์การเลือกและการประเมิน
- (PP) 7. โรงเรียนและผู้นำกลุ่มจัดกิจกรรม

เพื่อตอบสนองความกังวลของชุมชนโดยให้ผู้นำกลุ่มพิจารณารายละเอียด

(CR) 8. โรงเรียนจัดประชุมผู้นำกลุ่มที่สนใจครั้งที่ 3 เพื่อทบทวนทางเลือกและสร้างเกณฑ์การประเมิน

(PP) 9. โรงเรียนเผยแพร่ทางเลือกที่ผู้นำกลุ่มยอมรับ และศึกษาแนวทางการตอบสนองของสาธารณชน

(PP) 10. โรงเรียนและเครือข่ายจัดกิจกรรมฝึกปฏิบัติการเพื่อกำหนดทางเลือกที่ดีและสื่อให้สังคมรับทราบ

(PP) 11. โรงเรียนร่วมกับเครือข่ายทำการสำรวจสาธารณชน และชี้แจงผลการสำรวจแก่สาธารณชน

(CR) 12. โรงเรียนและแกนนำเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประชุมเพื่อบูรณาการความคิดเห็นกลุ่มผู้นำที่สนใจ หรือ ชุมชนทั่วไปที่สนใจ แจกกระบวนกรดำเนินการหรือผลการดำเนินการให้ทราบ

กระบวนกรเหล่านี้ขึ้นอยู่กับสารสนเทศของชุมชนที่มีประสิทธิผลเพื่อให้คนได้ตัดสินใจจาก

สารสนเทศดังกล่าว อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีการรณรงค์ให้มีสารสนเทศมากก็อาจล้มเหลวได้เนื่องจากพฤติกรรมการบริโภคข่าวสารของประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ขาดความพร้อมในการรับสารสนเทศ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพโลกภายนอกที่เป็นอยู่ สิ่งที่ตามมาคือการทำทุกคนเปิดใจซึ่งนับเป็นการเริ่มต้นที่สำคัญ DeBono (1985) ได้เสนอแนะว่า เราต้องการที่จะคิดออกแบบการเปิดใจที่มีไม่ตรีต่อกัน แทนที่จะกล่าวตำหนิในสถานการณ์ปัจจุบันหรือโต้เถียงกัน เราควรที่จะมองย้อนกลับเพื่อวิเคราะห์สิ่งที่ผ่านมาและมองไปข้างหน้าว่าเราจะสร้างสรรค์อะไร นัยของความเท่าเทียมกันคือความต้องการความเชี่ยวชาญเพื่อสร้างสรรค์การทำงานที่มีประสิทธิภาพ ความสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มที่สนใจเป็นพิเศษ เทคนิคการให้คำปรึกษา และหน่วยงานที่เลือกมา การสร้างบรรยากาศความรู้สึกลงตัวจึงควรจัดวงเสวนาอย่างเป็นทางการเอง เพื่อการเปิดใจรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างในรูปแบบที่เรียกว่า “สานเสวนา”^๑
(อ่านต่อฉบับหน้า)